

SƏNƏTŞÜNASLIQ. DİZAYN

UOT 721

DİZAYNIN SOSIAL ASPEKTLƏRİ

Pərvanə Şəmistan qızı ƏLİYEVƏ

Qərb Universiteti
“Dizayn” kafedrasının müdiri

parvana.aliyeva@inbox.ru

Dizayn – yaradıcılıq metodudur, məmulatlar komplekslərinin və sistemlərinin bədii texniki layihələndirilməsi prosesidir və nəticə etibarlı ilə bunlar insanın utilitar, estetik tələbatlarına cavab verir. Dizayn əşyaların və mühitin funksional və estetik xüsusiyyətlərinin formalaşmasında iştirak edərək cəmiyyətin mədəni və sosial həyatında mühüm rol oynayır. Əşyalar insanların sosial və mədəni baxımdan həyata adaptasiyasına kömək edir, ümumi sosial mühitə təsir edərək estetik zövqü formalaşdırır və gündəlik həyat, səmərəli əmək üçün əlverişli şərait yaradır. Dizayn mədəniyyətin tərkib hissəsi kimi insanı əhatə edən əşyalar aləmini layihələndirərək sosiomədəni aləmdə əsas istiqamətləri müəyyən edir.

***Açar sözlər:** dizayn, mühit, əşya, sosiomədəni mühit, maddi mədəniyyət, istehlakçının obrazı.*

İctimai elmlərdən biri sayılan sosiologiya ictimai institutların fəaliyyətini, insanların həyatını, davranışını öyrənir. XX əsrin sosioloqlarından biri olan Robert Mertonun sözləri ilə desək, “Sosiologiya qədim tədqiqat obyektləri haqqında olan gənc elmdir”. Sosiologiyanın obyektı cəmiyyətdir və insan, onun maraqları ictimai təzahürlərin və proseslərin tədqiqi prosesində əsas yer tutur.

Dizayn – yaradıcılıq metodudur, məmulatlar komplekslərinin və sistemlərinin bədii texniki layihələndirilməsi prosesidir və nəticə etibarlı ilə bunlar insanın utilitar, estetik tələbatlarına cavab verir [2, s.10]. Dizaynın obyektı insanın həyat fəaliyyəti ilə əlaqəli olan istənilən məmulat, mühit ola bilər və göründüyü kimi burada da cəmiyyətin üzvlərinin sosial mədəni cəhətdən maraq-

larının təmin edilməsi əsas şərtlərdən biridir. Dizayn da sosiologiya kimi gənc elmdir, insanı əhatə edən əşya mühitini layihələndirir və bu istiqamətdə mədəniyyətin əsas tərkib hissəsi kimi onları nizama salır.

Burada sosiologiya və dizayn arasında paralellərin aparılması təsadüfi deyildir, çünki cəmiyyətin hər bir üzvü gün ərzində müxtəlif sosial rollarda olur və bunların hər biri bu və ya digər hallarda istehlakçıya çevrilir, həmçinin ümumi sosial rollardan savayı bizim hər birimizin sabit tələbləri, üstünlükləri də var. Gündəlik həyatda sosial rolların müxtəlifliyi və gələcəyə istiqamətlənən cəmiyyətdə dizayn, sanki obyektivlik və subyektivlik arasında balans rolunu oynamağa çalışır. Dinamik, daim dəyişən həyat tərzini və bəzən də bu səbəbdən mental, mənəvi dəyərlərin itirilməsinin qarşısını almaq üçün dizayn mədəni vasitəçi rolunu oynaya bilər. İnsan, onun zövqü, arzusu, tələbi istehlak mədəniyyətinin formalaşmasında əsas faktordur və dizayn burada bir icra mexanizmidir.

Əşya insanın yaradıcı əməyinin məhsuludur və əşya təbii, həm də mədəni aləmə aiddir, çünki təbii materialdan hazırlanan əşya sonralar insanın həyat mədəniyyətinin bir hissəsinə çevrilir. Həm də əşya sosial individ olan insanın adaptasiyasına yardım edən vasitələrdən biridir. Qədim insanların həyat tərzini və psixologiyasını tədqiq edən alimlər belə qənaətə gəlmişlər ki, əşyalar gündəlik həyatda utilitar rol oynamaqla yanaşı simvolik bir rol da yerinə yetirirlər və əşyalar sosial dəyərlərlə zəngin məlumatların daşıyıcısıdır. Əşya həm də insanın yaşadığı dövrü, onun mədəniyyətini, sosial durumunu əks etdirir.

Sosial institutlar da insan fəaliyyətinin nəticəsidir və onu da maddi mədəniyyətə aid etmək olar, çünki mədəniyyət sosial strukturlarla birgə inkişaf etmişdir. Texnikanın və texnologiyaların inkişafı, urbanizasiya prosesi sosial təşkilatların yaranmasına zəmin yaratdı. Bu təşkilatlar vasitəsilə insanlar idarəetməni həyata keçirirlər, mövcud təcrübəni qoruyub saxlayaraq gələcək nəsillərə ötürürlər, nəticədə əşyalar və sosial təşkilatlar maddi mədəniyyətin mürəkkəb strukturuna çevrilirlər. Bunlara misal kimi bina və tikililəri, nəqliyyatı, kommunikasiyaları və s. göstərmək olar. İnsanların yaşayış, iş idarəetmə, əyləncə, səhiyyə və s. məkanları öz funksiyalarını yerinə yetirmək üçün hər zaman yenilənməlidir, nəqliyyat sistemləri, kommunikasiyalar maddi mədəniyyətin bir hissəsi olaraq mükəmməlləşdirilərək müasir texnologiyalara uyğun təşkil edilməlidirlər [3, s.97]. Müasir texnologiyalar vasitəsilə biliklərin, məlumatların ötürülməsi də maddi və mənəvi mədəniyyətin təzahürüdür. Mənəvi mədəniyyətlə maddi mədəniyyəti əlaqələndirən vasitələrdən biri də dizayndır. Cəmiyyətin üzvlərinin istəklərini təmin edərək dizayn bir çox dəyərləri qoruyub saxlayır, məmulatla istehlakçı arasında ahəng yaradır. Dizayn məmulat-əşya sosial mühitə müsbət təsir göstərərək insanların həyat şəraitini yaxşılaşdırır, onların iş və yaradıcılıq fəaliyyətlərini məhsuldar edir, estetik zövqü formalaşdırır. Müasir cəmiyyətdə əşya və mühitin layihələndirilməsi insanları

estetik və mədəni cəhətdən zənginləşdirir, həm də cəmiyyətdə tərbiyəvi funksiya daşıyır.

Sivilizasiyanın inkişafı insanı əhatə edən əşya-fəza mühitinin, onun dəyərlərinin dəyişilməsinə gətirib çıxartmışdır. Ətraf mühitlə əlaqədar bir çox problemlər-ekoloji krizislər, təbii landsaftın getdikcə pozulması, texnogen faciələr insanların psixoloji komfortuna təsir edərək, mühit təşkilində bir çox parametrlərə yenidən baxılmasını aktual edir. Bu səbəbdən həyat fəaliyyətinin yeni parametrlərlə təşkili ilə əlaqədar məsələləri həyata keçirən vasitə-dizayn həm proses kimi, həm də nəticə kimi qəbul olunur. Son illər nəinki dizaynerlərin, həm də kulturoloqların, mühəndislərin, sosioloqların dizaynın müasir cəmiyyətdə rolu haqqında araşdırmaları geniş vüsət almışdır. Müasir dövrümüzdə istehsal, istehlak, “insan-əşya-mühit” sistemi ilə yanaşı dizaynda sosio-mədəni aspektlər aktualıq təşkil edir [1, s.101]. Dizayn rasional əşya mühitini formalaşdıraraq insan və əşya arasında bir vasitəçidir və bu səbəbdən əşyalar aləmi cəmiyyətin əksidir. Estetik dəyəri olan əşyalar mədəni məlumatın daşıyıcısıdır və sürətlə gedən dəyişikliklərin müəyyən kəsiyinin bir nümunəsidirlər. Cəmiyyətin müxtəlif dövrləri üçün insan və əşya münasibəti qədim filosofların əsərlərində öz əksini tapmışdır. Məsələn, Sokrat əşyanın təyinatından asılı olaraq gözəl və eybəcər olması ideyası ilə çıxış etmiş gözəlliyi bir əşyada yox, əşyalar kompleksində axtarmaq nəticəsinə gəlmişdir, Aristotel isə forma və materiya haqqında fikirlərini əşya estetikası ilə bağlamışdır.

Müasir dünyada əşya cəmiyyətin üzvlərini identifikasiya edən bir vasitəyə çevrilmişdir. Gündəlik istifadə edilən əşyalar insanın həyat mühitinin ayrılmaz hissəsinə çevrilərək individuallıq və solum arasında bir körpü yaradır. Əşyalar bolluğu və funksional baxımdan müxtəliflik insan və əşya arasında münasibətin müxtəlif növlərini formalaşdırmışdır. Müasir insan üçün əşya istehlak elementindən çıxaraq identifikasiya, totem, fetiş və s. elementə çevrilmişdir. İnsanlar əşyaya özlərinə xas olan xüsusiyyətləri verərək onları antropomorf etmişlər. Dizayn bu sahədə də müəyyən balans rolunu oynayaraq gözəllik, təhlükəsizlik, funksionallıqla birləşərək, ənənəyə, cəmiyyətin mədəniyyətinə əsaslanan əşya və əşya mühitini layihələndirir və deməli, dizayn əşya mühitini estetik cəhətdən formalaşdıraraq mədəniyyətin tərkib hissəsi olan mənəvi və bədii aspektlərlə bağlılıq yaradır.

Dizayn yaradıcı fəaliyyət növüdür və özündə incəsənəti, kütləvi istehsalı və istehlakçı mədəniyyətini birləşdirir, həmçinin əşya fəza mühitini formalaşdıraraq və nizamlayaraq funksional və estetik aspektlərin vəhdətini mümkündür. Cəmiyyətin sosial-mədəni inkişafı, onun estetik ideallarının və normalarının formalaşması dizaynın əsas məsələlərindən biridir.

Dizayn müasir dövrümüzdə insanların sosial və individual həyatlarında dəyişikliklər yaradan bir vasitəyə çevrilmişdir və bu səbəbdən həyat şəraitinin

yaaxşılaşdırılması, əməyin səmərəliliyinin artırılması ilə bağlı layihələrin işlənməsinin aktuallığı daha da artır.

Dizayn dünyanı və insanı onun varlığının təzahürlərinin bütün müxtəlifliyində təsvir etmir, insana münasibəti və onun tərəfindən layihələndirilən bütün obyektlərin insan üçün əhəmiyyətini, mənasını ifadə edir.

Antik dövrün ən maraqlı əsərlərindən biri, romalı memar Vitruvinin “Memarlıq haqqında on kitab” traktatında memarlıq əsərinin üç-fayda, möhkəmlik və gözəllik kriteriyalarına uyğun olması haqqında danışılır. Vitruvi əsərinin bütün bölmələrində estetikanın və utilitarlığın vəhdətindən yazır və bu, onun nəzəriyyəsinin əsasını təşkil edir. Bu vəhdət bu gün də aktuallığını qoruyub saxlayaraq dizayn məmulatı ergonomik, polifunksional, sistemli, estetik edir.

Ədəbiyyat:

1. Коськов М.А. Предметный мир культуры. СПб ГУ. 2004., К-341 с.
2. Медведев В.Ю. Сущность дизайна: Учеб. пособие. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб.: СПГУТД, 2007. – 91 с.
3. Шимко В.Т. Архитектурное-дизайнерское проектирование. Основы теории. М., Архитектура-С.2004.

Parvana Shamistan Aliyeva

Social aspects of design

Summary

Design-is an artistic and figurative modeling of an object by means of composite modeling. Giving to things and environment certain functional and esthetic properties, the design plays significant role in cultural and social life of society. The things are social and cultural adapters in life of people, and impacting on the general social atmosphere, form esthetic taste, create conditions for effective creative activity and for everyday life. As the main part of culture, projecting surrounding the person's subject environment, the design defines the main tendencies of interaction in sociocultural space.

Keywords: Keywords: design, environment, thing, sociocultural environment, material culture, image of the consumer

Парвана Шамистан кызы Алиева

Социальные аспекты дизайна

Резюме

Дизайн - художественно-образное моделирование объекта посредством композиционного моделирования. Придавая вещам и среде определенные функциональные и эстетические свойства дизайн играет значимую роль в культурной и социальной жизни общества. В жизни людей вещи являются социальными и культурными адаптерами и влияя на общую социальную атмосферу формирует эстетический вкус, создает условия для эффективной творческой деятельности и для повседневной жизни. В качестве основной части культуры проектируя окружающую человека предметную среду дизайн определяет основные тенденции взаимодействия в социокультурном пространстве.

Ключевые слова: дизайн, среда, вещь, социально-культурная среда, материальная культура, образ потребителя.